

OLDŘICH HLAVSA (1909–1995) – TYPOGRAFICKÁ AVANTGARDA A FORMATIVNÍ NÁCHOD

Iva Knobloch

Sbírka užitě grafiky a fotografie, Uměleckoprůmyslové museum v Praze, 17. listopadu 2, 110 00 Praha 1,
e-mail: knobloch@upm.cz

Pokud nějaký český typograf 20. století dosáhl světové proslulosti, pak je to náchodský rodák Oldřich Hlavsa. Jeho tři svazky Typografie 1–3, publikované mezi lety 1976 až 1986, nalezneme v příručních knihovnách světových odborných škol, učilišt, univerzit. V USA, Anglii a Itálii se ještě můžeme setkat s významnými typografy, kteří pamatují jeho laskavou povahu a vlídný humor a zejména si váží Hlavsovy výjimečné práce s písmem na knižních a časopiseckých obálkách, jeho citu pro dramaturgii knihy. Jeho práce nepřestávají inspirovat české designéry všech generací. Oldřich Hlavsa je typografická legenda mezinárodního formátu a doufejme, že se brzy dočkáme jeho první monografie, která teprve předestře nesmírný rozsah jeho knižní a časopisecké typografie, i originální tvořivý přístup k médiu knihy i matérii písma.

V dosavadní literatuře se zdůrazňovalo Hlavsovo hvězdné působení zejména v šedesátých letech, kdy byl respektovaným členem mezinárodních typografických asociací, zasedal v mezinárodních porotách, aktivně se podílel na obrodě užitěho umění v Československu, kde po povolení ideologického tlaku začaly vznikat skupiny a sdružení (například Bilance), v Praze se konaly světové kongresy a sympozia (mezinárodní typografický kongres ATYPI). Nakladatelské domy vyvíjely intenzivní publikační aktivitu a Hlavsa byl v této době snad nejvytíženějším úpravcem titulů, edičních řad (např. Klub přátel poezie), časopisů (Plamen). Již tehdy působil jako vzor pro mladou generaci typografů, zejména absolventů Vysoké školy uměleckoprůmyslové v Praze, ačkoliv nedostal příležitost na vysoké škole učit. Přesto po celý svůj profesionální život systematicky připravoval experimentální výukový program a jeho knihy o písmu jsou v jistém smyslu pedagogikou „nového vidění“ písma, jeho kulturního potenciálu. Vzorem pro mladou generaci grafiků se stal i v sedmdesátých až devadesátých letech díky sdružení Typo et, jehož byl – o generaci starším – čestným členem. V čem spočívá tolik obdivovaný Hlavsovův přínos světové typografii? Zacházel s písmem a úpravou radikálně, svobodně, z pozic volněho umění a pro jeho přístup se vžilo označení „výtvarná typografie“.

Pro historiky, zabývajícími se jeho tvorbou, i pro četné přátele z řad umělců a grafiků, bylo záhadou, že osmadvacetiletý Hlavsa přišel v roce 1937 z Náchoda do Prahy jako vyzrálá osobnost s rozhledem v tvorbě světové typografické avantgardy, s důkladným vzděláním v oblasti výtvarněho umění i své profese, jež osvědčil okamžitě jako publicista na stránkách odborného časopisu Typografie. Historikové přisuzovali jeho odbornou erudici a vzdělanost vlastní píli a charakterizovali jej jako

„vzácného selfmademana“.^{1/} Dodejme však, že o několik let později takto připravený přišel z Náchoda do Prahy i další významný český typograf Josef Týfa.

V tomto textu bych ráda zmínila dosud neznámé okolnosti, které dokazují, že Hlavsova připravenost a vyzrállost v rodném Náchodě nebyla vůbec náhodná. V meziválečném Československu byl vztah periferie a centra, venkova a metropole, velice těsný, zejména v profesi polygrafické a grafické. Edukativní étos první republiky a masarykovská idea sociálního státu povzbuzovaly iniciativu k zakládání organizací, pečujících o profesionální i hodnotový růst mládeže. Zejména ve třicátých letech se osvětové úsilí těchto organizací propojilo s odborovou prací, jejímž cílem bylo mimo jiné zajistit konkurenceschopnost polygrafických učňů na světovém trhu práce. Důraz na sociální, levicové smýšlení byl pro tyto organizace charakteristický a mimo jiné i to vysvětluje Hlavsovo budovatelské nadšení po druhé světové válce i v padesátých letech, které bylo dosud historiky přehlíženo, a přece je důležitou součástí pochopení Hlavsovy bytostné angažovanosti v pozitivním vývoji profese, tehdy ještě nazývané „černé umění“.

FORMATIVNÍ NÁCHOD

Oldřich Hlavsa se vyučil sazečem v letech 1924–1928 náhodské tiskárně Václava Rydla, která sloužila jako oblastní centrální podnik pro tisk a výrobu akcidenčních a reklamních tiskovin, časopisecké a krásné literatury. Od konce dvacátých let působil její majitel také jako vydavatel regionálních národohospodářských časopisů a různých příležitostných publikací některých kmenových autorů (například Václav Fryček, jehož prvotiny upravoval Ladislav Sutnar,^{2/} který ve své emigraci s Oldřichem Hlavsou udržoval mnohaletou korespondenci).

Pravděpodobně z autopsie Hlavsa líčí čtyři učednická léta jako náročné desetihodinové pracovní dny, které spíše než odborností byly vyplněny pomocnými pracemi kolportovacími a donáškovými, jakož i povinností být k dispozici provozu domácnosti tiskařského mistra. Další vzdělání si doplňoval v nedělní pokračovací uměleckoprůmyslové škole, která poskytovala dodatečné výtvarné vzdělání pro všechny druhy tzv. uměleckoprůmyslových profesí jako truhláři, zahradníci, fotografové a další. Avšak náročná „*nedělní docházka připravovala jej o volný čas, kterého bylo nanejvýš nutno k ozdravení těla v přírodě*“.^{3/}

Oldřich Hlavsa kromě toho navštěvoval večerní kurzy aktu a kompozice, protože ho přitahovalo volné umění, kresba a malba, ovšem brzy sebekriticky poznal, že jeho možnosti v tomto směru jsou omezené. Výtvarnému umění se věnoval i samostudiem a oblíbil si linoryt, který podle jeho slov „*škýtá ideální příležitost uplatnit volně*

1/ Luboš Hlaváček, *Krásná kniha Oldřicha Hlavsy*, Knižní kultura, 2, 1965, č. 11, s. 452.

2/ Ladislav Sutnar (1897–1976), významný česko-americký všestranný designér, v roce 1939 emigroval do USA.

3/ Oldřich Hlavsa, M. Bohadlo, *Platí i dnes slova učedník – mučeník?*, Dorost knihtiskařský, XV, 1935, č. 6, s. 108.

Obr. 1. Oldřich Hlavsa uprostřed spolupracovníků časopisu *Dorost knihtiskařský* uprostřed, 1935.

své myšlenky a náměty bez omezení prostoru a pravidel“.^{4/} Ještě ve třicátých letech vytvářel linorytová exlibris pro své přátele.

Ve dvacátých letech se Hlavsa věnoval návrhům volných typografických plakátů a již tehdy ho přitahovala vynalézavá hra s písmeny tak, jak ji ve svých knižních úpravách pro nakladatelství Odeon prováděli členové devětsilské avantgardy, Karel Teige, Otakar Mrkvička, Jindřich Štyrský, Toyen a další. Tyto konstruktivistické práce na něho měly velký vliv, jak později zdůrazňoval. Plakátové období bylo krátké, protože dal přednost akcidenční praxi, drobným tiskovinám užité grafiky, kde mohl uplatnit svou sazečskou profesi v tiskárně Václava Rydla, kde po vyučení i nadále pracoval.

V této souvislosti je třeba zmínit organizovanost a solidárnost polygrafického dělnictva, typografů, sazečů a tiskařů, které se považovalo za jakýsi předvoj, za „*pionýry dělnictva*“.^{5/} Již v roce 1861 byl založen podpůrný spolek polygrafického dělnictva Typografia, jehož programem byla péče o zlepšení existenčních podmínek dělníků. K němu se přidružil vzdělávací spolek Typografická Beseda. Tyto spolky vzájemně splývaly a na regionální úrovni působily spíše Typografické Besedy (např. v Hronově). Jejich prvním úspěchem bylo prosazení zvýšeného ceníku polygrafických prací stávkou pražských tiskárenských dělníků v roce 1869. Poté byla tato odborně – odborová organizace polygrafických dělníků respektována i říšskou vládou, neboť stávky mohly narušit pravidelné vydávání novin. Spolek Typografia vydával od roku 1888 významný odborný časopis Typografia, který uveřejňoval práce regionálních

4/ Oldřich Hlavsa, *Linoleum v knihtisku*, *Dorost knihtiskařský*, XII, 1933, č. 6, s. 103.

5/ *Plán výchovy knihařského dorostu*, *Dorost knihtiskařský*, XV, 1935, č. 6, s. 113.

Obr. 2. Obálka prvního „náhodského“ čísla časopisu *Dorost knihtiskařský*, 1935, č. 6. První cena obálkové soutěže, navrhl Josef Macháček, učeň u firmy Josef Doležal, grafický umělecký závod v Červeném Kostelci.

i pražských sazečů, informoval o mezinárodním dění v oboru, technologických vynálezech, ale i o aktuální situaci v oblasti výtvarného umění a reklamy, inicioval soutěže, ankety a působil didakticky v profesním růstu uveřejňováním komentářů vybraných prací.

Od roku 1922 Spolek Typografia, čítající již několik tisícovek členů, začíná zakládat a financovat celorepublikovou síť Besídek Daniela Adama z Veleslavína, které sdružovaly učně a sloužily jako jejich profesionálně – odborové formativní buňky. V roce 1925 již fungovaly v několika městech, k nejaktivnějším patřily Besídky v Praze – Nuslích, Plzni, Pardubicích, Hradci Králové, Novém Bydžově, Kutné Hoře, Kolíně, Hradci Králové, Českých Budějovicích, Brně. Tyto učňovské organizace vedl mistr (vedoucí), vybraný místní Typografickou Besedou, u něhož se kladl důraz nejen na odbornou erudici, ale i na schopnost psychologické práce s mládeží. Členové se demokraticky nazývali „kolegy“ a o programu činnosti se hlasovalo. Důležitou náplní

Besídek byly poznávací exkurse, kdy se odborné návštěvy v tiskárnách nebo papírnách spojovaly s poznáváním historicko-zeměpisných pozoruhodností regionu.

Besídky Daniela Adama z Veleslavína začaly od roku 1922 vydávat odborný měsíčník *Dorost knihtiskařský*. Časopis obsahoval rubriky technologické a kulturně historické, k jejichž autorům patřili významní publicisté oboru (Jindra Vichnar, Ladislav Trefný, Antonín Jero, Stanislav Maršo a další). Důraz na vzdělání a historickou kontinuitu oboru doplňovaly informace o aktuálním dění v jednotlivých pobočkách Besídky. Časopis *Dorost knihtiskařský* působil iniciativně na tvorbu samotných učňů – anketami, soutěžemi na obálky, lokálními čísly, které uveřejňovaly jejich práce formou příloh.

Již od poloviny dvacátých let časopis přinesl velmi důkladné a pozitivní informace o konstruktivismu v typografii (podobně jako časopis *Typografia*, určený dospělým profesionálům). Konstruktivismus znamenal převrat v dosavadní typografické práci. S cílem vizualizovat informace věcně a dynamicky, konstruktivismus anuloval užívání ornamentálních výplní, pracoval jenom s aparátem linek a základních geometrických tvarů, soustředil se na užívání bílé plochy, preferoval jednoduché bezpatkové typy písma, omezenou škálu přímých barev a fotografii namísto kresby.

Jak ukazuje srovnání recepce konstruktivismu v časopise *Typografia* a *Dorost* knihtiskařský, v přijetí principů konstruktivismu měl *Dorost* knihtiskařský náskok: celý šestý ročník 1927–28 má zcela konstruktivistickou úpravu. Mladá generace učňů přijala konstruktivismus zcela nadšeně a bezvýhradně, zatímco dospělí profesionálové s jeho aplikací otáleli, jak dokazují polemiky s konstruktivismem na stránkách časopisu *Typografia* nebo v *Ročence knihtiskařů*. Počáteční odstup a zdrženlivost ze strany profesionálních typografů byly mimo jiné způsobené také tím, že to byli právě neprofesionálové – evropští básníci, architekti, malíři, sochaři, fotografové jako El Lisickij, Kurt Schwitters, Moholy-Nagy nebo u nás samouk Karel Teige – kdo jako první konstruktivisticky modernizovali typografii v souladu s „civilizační stroje a oka“, jak bylo dvacáté století nazýváno.

Působení časopisu *Dorost* knihtiskařský a organizace Besídek Adama Veleslavína vysvětluje fakt, že devatenáctiletý Oldřich Hlavsa přijal velmi záhy konstruktivismus s postuláty „účelnosti“ a „jednoduchosti“ a již ve dvacátých letech je aplikoval ve své vlastní práci i v pedagogické činnosti.

V roce 1930, ve věku jednadvaceti let se Oldřich Hlavsa – již v pozici mistra v tiskárně Václava Rydla – stal vedoucím nově založeného odboru *Náchod Besídky Daniela Adama z Veleslavína*, která soustředila polygrafické učně z *Náchoda*, *Hronova*, *Nového Města nad Metují*, *Červeného Kostelce*, *České Skalice*, *Dobrušky*, *Úpice* a *Police nad Metují*.^{6/} Ani toto načasování není zcela náhodné. I v *náchodské* oblasti hospodářská krize postihla nejen textilní, ale i polygrafický průmysl. Některé obory zaznamenaly citelný úbytek zakázek (např. knižní a časopisecká polygrafie), jiné mírný nárůst (reklama). Přeskupení skruktury úkolů během krize poukázvalo na potřebu trvalého vzdělávání pro učně i profesionální nezaměstnané sazeče a tiskaře. Právě Spolek *Typografia*, a zejména *Besídky Adama Veleslavína* v době krize vysílaly apel na vzdělání. „*Má-li se práce takto ubraná vrátit do našich rukou, jest třeba nabýt toho nejširšího vzdělání, kterým by byla dána možnost nejlépe vyhovět soudobým požadavkům... vzdělání u nás mladých jest nejvyšší nutností, ba povinností.*“^{7/}

V situaci hospodářské krize tedy proběhla ustavující schůze odboru *Náchod* 14. září 1930 v hostinci U *Kuklů*. Zúčastnilo se jí 17 učňů, z *Prahy* přijel povzbudit šéfredaktor *Dorostu* knihtiskařského *Miloslav Teplý*. Vznik *Besídky* finančně podpořila *hronovská Typografická Beseda* a spolek stroj mistr.^{8/} První rok se „*špatně schůzovalo v zakouřených hostincích*“^{9/}, až se podařilo získat samostatnou místnost ve staré dívčí škole, kterou učni sami zrekonstruovali a vybavili odbornou knihovnou, která byla s velkou péčí doplňována v následujících letech. *Besídka* rozvíjela zejména přednáškovou činnost s tématy odbornými (hlubotisk, americké tiskárny), ale i cestopisnými a etickými.

6/ Viz *Dorost knihtiskařský*, XIII, 1933, č. 9–10, s. 116. Členové *náchodské Besídky* z těchto měst, dosti od sebe vzdálených a bez dostatečného přímého spojení, překonávali vzdálenosti na kole, což způsobilo nejednu komplikaci, ale i humorné situace, jak zachycují zprávy v časopise *Dorost knihtiskařský*.

7/ VI. Vybíral, *Uspořádali jsme kurs*, *Dorost knihtiskařský*, XIII, 1933, č. 9–10, s. 117.

8/ F. Zelený, *Z historie odboru*, *Dorost knihtiskařský*, XV, 1935, č. 6, s. 117.

9/ F. Zelený, *Malá ale naše*, *Dorost knihtiskařský*, XVI, 1936, č. 6, s. 114.

Podle publikovaných informací v časopise Dorost knihtiskařský můžeme usuzovat, že zásadní impuls k další činnosti náchodského odboru přinesla exkurze do Prahy ve dnech 12. – 15. srpna 1933. Oldřich Hlavsa se setkal s pražským typografem Švarcem, který poskytl cenné informace a motivoval k tomu, aby se náchodští učni zúčastňovali celorepublikových soutěží. Od roku 1934 se pak Hlavsovou ambicí stalo vydání prvního krajinského, „náchodského“ čísla Dorostu knihtiskařského, které by informovalo o aktivitě učňů, publikovalo jejich práce a přineslo kulturně historické informace o Náchodsku. Tato ambice byla nemalá, protože na krajinská čísla se pořádala soutěž, hodnocená pražským ústředím. Zároveň bylo třeba zajistit zdarma tisk publikovaných prací.

NÁCHODSKÁ ČÍSLA DOROSTU KNIHTISKAŘSKÉHO

Vlivem hospodářské krize se časopis Dorost knihtiskařský ve třicátých letech proměnil v odborně – odborovou platformu učňovské mládeže. Levicová radikalizace obsahu se promítla do rozboru příčin a východisek nezaměstnanosti. *„Důsledky krize, překotné mechanizace a racionalizace, kdy stroje nahradily práci lidí... postavily svět do situace, ze které aspoň v dohledné době nezdá se býti východiska. Hospodářský systém kapitálu zklamal, neplánovaná výroba způsobila chaos nadvýrobou, není spotřebitelů, síla jejich je podlomena, a tak rok 1935 se píše jako rok nezaměstnanosti a strašlivé nejistoty, jak bude zítra?!*^{10/} Již v polovině třicátých let Dorost knihtiskařský proklamuje zrušení soukromého vlastnictví: *„Mladí musí jasně a rozumně myslet. Pak přijdou logicky k tomu poznání, že demokracie jako politické zrovnoprávnění a osvobození bude cestou k socialismu – k zrovnoprávnění a osvobození hospodářskému!*^{11/}

Tyto odborové levicové postoje byly publikovány právě v prvním „náchodském“ čísle roku 1935 (č. 6), jehož vydání bylo přivítáno s velkým nadšením. *„Úspěch náchodských besídkářů nezrodil se přes noc. Jejich velkým cílem bylo vlastní krajinské číslo, o jehož dosažení svedli vsutku vytrvalý boj. Třebaže Besídka sdružuje hochy z několika od sebe vzdálených měst, vyvíjí odbor příkladnou činnost.*^{12/} Na uskutečnění náchodského čísla se podílel také kurs, který vedl právě Oldřich Hlavsa s M. Bohadlou pod názvem „Provádíme typonávrhy“^{13/} v roce 1935 a který podstatně zvýšil úroveň učňovských prací.

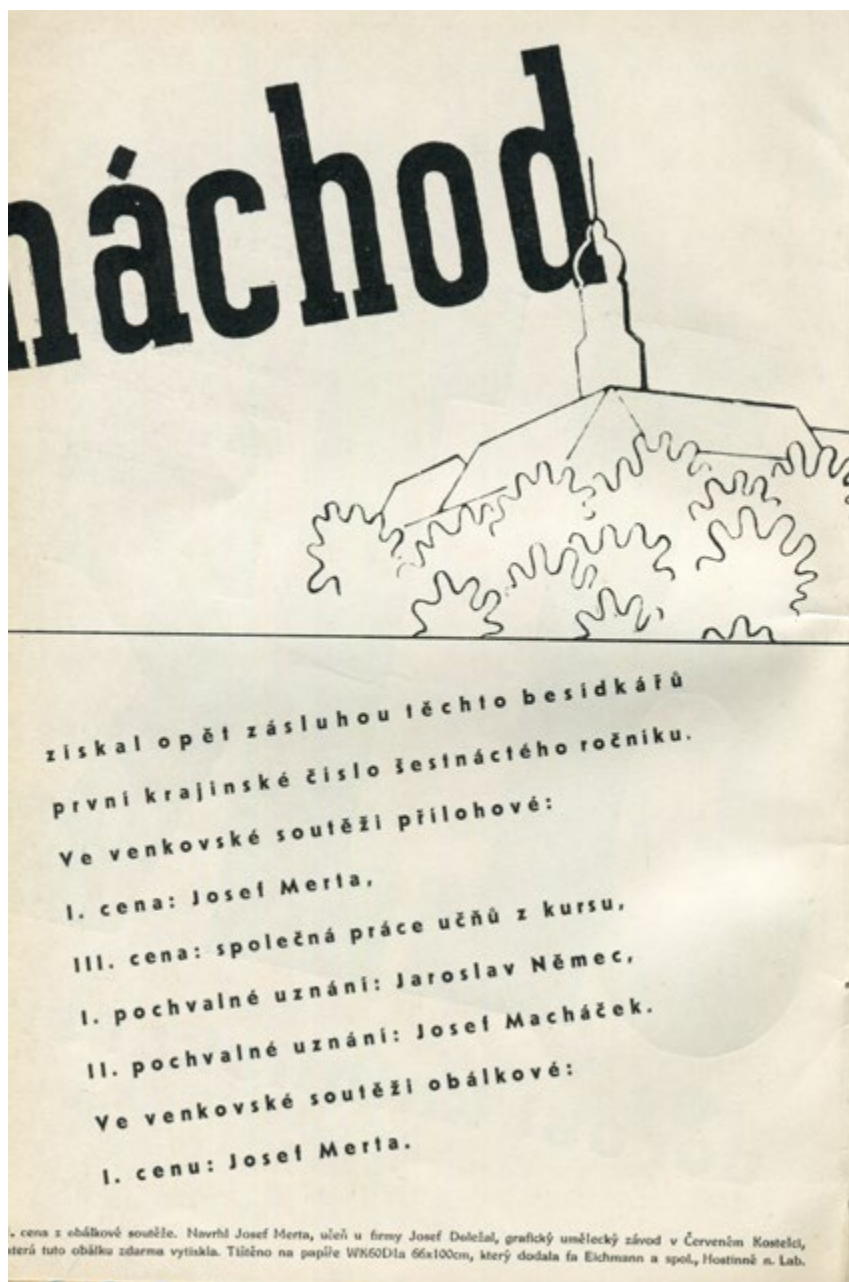
Tento kurs byl novátorský svou metodikou a vycházel ze situace hospodářské krize: měl sazečské učně učit samostatně navrhnout jakoukoliv akcidenční (užitou) tiskovinu. Převedeno do dnešní terminologie bychom tento kurs nazvali kursem grafického designu – schopností vizualizovat obsahové zadání písmem, fotografií a repertoárem znaků/značek (linky, podtržítka, geometrické symboly). Tyto prostředky měly vytvořit kompozici, která napomáhala rychlému vnímání obsahu a splňovala estetické nároky.

10/ Plán výchovy tiskařského dorostu, Dorost knihtiskařský, XV, 1935, č. 6, s. 113.

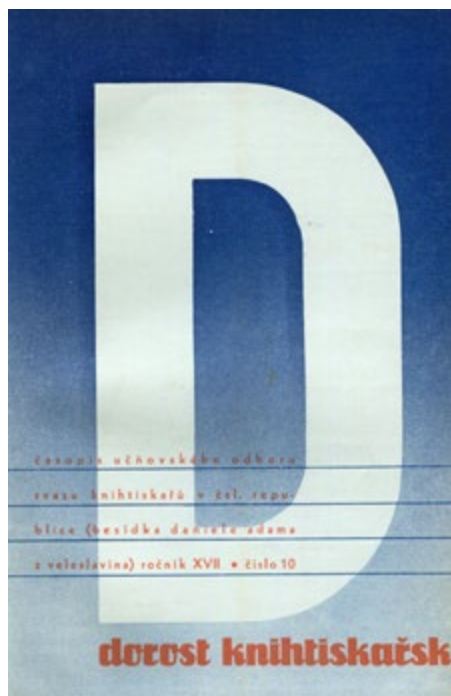
11/ Plán výchovy knihtiskařského dorostu, Dorost knihtiskařský, XV, 1935, s. 114.

12/ Miloslav Teplý, šéfredaktor časopisu, Předmluva k „náchodskému“ číslu, Dorost knihtiskařský, XV, 1935, č. 6, s. 1.

13/ O. Hlavsa, M. Bohadlo, Provádíme Typonávrhy, Dorost knihtiskařský, XV, 1935, č. 6, s. 109–111.

Obr. 3. Obálka druhého „náchodského“ čísla časopisu *Dorost knihtiskařský*, 1936, č. 6. První cena obálkové soutěže, navrhl Josef Merta, učeň u firmy Josef Doležal, grafický umělecký závod v Červeném Kostelci.

Obr. 4. Obálka třetího, „náchodského“ čísla časopisu *Dorost knihtiskařský*, 1936, č. 6. První cena obálkové soutěže, navrhl Jaroslav Bárta, učeň u firmy Václav Rydlo, grafický závod v Náchodě.

nadužívání fotomontáže: „*typografický návrh neznamená lepit fotografie na barevný karton bez smyslu, bez zřetele k užítí: To jsou falešné představy o službě zákazníkovi. Je chyba, že se dbá více úhlednosti, než účelnosti!... Umění naše opírá se o jednoduchost.*“^{15/} Důležitou zásadou byla také týmová spolupráce sazeče s tiskařem.

První náchodské číslo *Dorostu knihtiskařského* obsahuje rovněž textové práce učňů, které k psaní motivoval formou soutěží Oldřich Hlavsa. Péče o jazykový projev byla pro náchodský odbor charakteristická, zřejmě ji do polygrafického prostředí vnesl právě Oldřich Hlavsa, vášnivý čtenář. Učňi zaníceně psali o odborných tématech i událostech besídkového života, přičemž první cenu získávaly ty články, které se o svém oboru vyjadřovaly jako o životním poslání^{16/}, což byl Hlavšův pedagogický

Ve dvacátých a třicátých letech dochází ke vzniku nové samostatné profese grafika – návrháře – projektanta, později nazvané grafického designéra^{14/}, která je spjata jak s reklamními studii, tak i se samostatně působícími výtvarníky, většinou absolventy odborných uměleckých škol (Státní grafická škola, Uměleckoprůmyslová škola ad.), jako byli například Zdeněk Rossmann, Ladislav Sutnar a další. Grafik vypracoval návrh, který v tiskárně realizoval sazeč. Ve venkovských tiskárnách však bylo třeba, aby i sazeč byl návrhářem a dokázal si rychle poradit s rozmanitými úkoly od úmrtních listů počínaje, svatebních oznámení až po různé tiskopisy úřední a firemní. Hlavšův kurs tedy pragmaticky připravoval na reálnou situaci v praxi sazeče. Díky kursu si učňi osvojili zásady konstruktivismu: čisté typografické řešení, které muselo být logicky obhájeno účelem, a použití fotografie.

Kursu se zúčastnilo třináct učňů ve věku 15–17 let a šestadvacetiletý Hlavsa užíval individuálního přístupu ke každému účastníkovi, prováděl osobní korektury při práci v kurzu i při domácích úkolech. Přítomným vštepoval, aby nepodléhali módnímu

14/ V textech Karla Teiga se vyskytuje v této souvislosti termín projektant, převzatý z architektonické praxe. Termín grafický design byl poprvé použit ve dvacátých letech v USA, u nás se rozšířil až v de-
vedesátých letech 20. století.

15/ Op. cit. (14).

16/ Kalous, *Práce – náš život*, *Dorost knihtiskařský*, XVI, 1936, č. 6, s. 114.

cíl.^{17/} Realizaci čísla pomohly tiskárny Josefa Doležala v Červeném Kostelci, Václava Lehma a Hugona Lustiga v Náchodě, A. J. Votruby v Hronově a Odborná živnostenská škola v Novém městě nad Metují.

Druhé náchodské číslo vyšlo o rok později, 1936 (č. 6), s četnými Hlavsovými komentáři k učňovským pracím a jeho textem, propagujícím česká písmena oproti dovozu německých.^{18/} Toto číslo také apeluje na aktivní účast v odborovém hnutí a reflektuje důsledky hospodářské krize v příspěvku Jiřího Stejskala.

Třetí náchodské číslo uzavřelo ročník 1937 Dorostu knihtiskařského (č. 10). Toto číslo bylo přímo zaměřeno na jazykovou erudici učňů a typografů a podalo obširnou informaci o výstavě novoročenek, které jako osobní i firemní médium zaznamenaly ve třicátých letech velký rozmach. Výstavku, uspořádanou v Náchodě od 20. do 28. září 1936, shlédlo sedm tisíc návštěvníků, převážně dělníků.^{19/} Publikovaný odborářský text obsahuje též optimističtější výhled do budoucna s tím, že krize pomalu odchází a dochází ke generační výměně: „*Na scénu přicházíte vy, mladí! Jste mladí, nedočkaví, nezkušení, plní smělých plánů a velkých nadějí. Doba na vás klade velké úkoly!*“^{20/}

Poslední příspěvek tohoto čísla vzpomíná na Oldřicha Hlavsu, který spolu s M. Bohadlou „*svými vědomostmi, širokým rozhledem a příkladnou prací nám byli pravými vůdci...*“^{21/} Z tohoto i dalších příspěvků vyplývá, že Hlavsa působil na mladší kolegy jako charismatická osobnost a „*kamarádský duch všech besídkářů, zasetý do srdcí vedoucím Hlavsou*“ nadále spojoval profesionálně i lidsky členy Besídky, jejichž počet se pohyboval okolo třiceti.

Obr. 5. Oldřich Hlavsa (vlevo) a M. Bohadlo, jako bývalí vedoucí náchodského odboru Besídky Daniele Adama z Velestavína, 1937.

17/ Oldřich Hlavsa, M. Bohadlo, Platí i dnes slova učedník – mučeník?, Dorost knihtiskařský, XV, 1935, č. 6, s. 108.

18/ Oldřich Hlavsa, Kupovali písmo v lékárně, Dorost knihtiskařský, XVI, 1936, č. 6, s. 112.

19/ M Bohadlo, Odvaha a chuť k práci, Dorost knihtiskařský, XVII, 1937, č. 10, s. 187.

20/ Jiří Stejskal, Vám patří budoucnost, Dorost knihtiskařský, XVII, 1937, č. 10, s. 187.

21/ Němec, Vzpomínám, Dorost knihtiskařský, XVII, 1937, č. 10, s. 191.

PRAHA VÁLEČNÁ A POVÁLEČNÁ

V roce 1937 Oldřich Hlavsa s rodinou přesídlil do Prahy a nastoupil do tiskárny Solidarita, kde se po čtvrtročním působení stal faktorem, tj. mistrem. V roce 1937 se s ním setkáváme jako s autorem obálky spolkového časopisu Typografia, což dokazuje, že si jeho práce získala respekt zkušených profesionálů. Od roku 1940 se stal členem redakčního výboru a od této doby se datuje jeho více než dvacetiletá energická, editorská a publikační činnost v časopise Typografia.

V tomto ročníku uveřejnil hned několik příspěvků, prozrazujících, že Typografia získala v Oldřichu Hlavsovi svěžího, třicetiletého autora schopného formulovat programové postoje na základě vhledu do dějin umění výtvarného i užitého. Hlavsova rétorika se vymyká zdrženlivému tónu spolkového časopisu tím, že přebírá étos i patos avantgardy. Fascinace dobou, tázání po její povaze, „Zeitgeist“, je stejně jako u avantgardy východiskem Hlavsových úvah nad aktuálním stavem typografie. „Doba vyvíjející úžasné tempo, počítající s každou minutou žádá, aby typograf jasně a konkrétně myslil.“^{22/} Hlavsa v této publikační činnosti zúročuje své dosavadní zkušenosti z náhodského působení.

V roce 1941 bylo vydávání Typografie zakázáno. V pozdějších textech Hlavsa zanechal působivé svědectví o stavu typografie za války. Knižní obálky se změnily v monotónní formuláře: „... na jedinou volně řešenou stránku v knize oblékli uniformu, sevřeli ji obrazcem strany...aby nemohla říci nic více, než dovolil úřední předpis...Po těch šest let – žádná idea nehnala typografy dopředu, vše bylo okupováno. Žilo v nás jen vědomí vydržet.“^{23/}

Po válce v roce 1946 byla tiskárna Solidarita začleněna do znárodněného koncernu Svoboda – Rudé právo, kde Hlavsa zůstal i nadále faktorem, bylo mu svěřeno vedení sazárny a výchova dorostu v učňovském oddělení. V témže roce obnovil Spolek Typografia svoji vydavatelskou činnost prvním svazkem ročenky Typografia. Hlavsa zasedá v početné redakční radě a je autorem první obálky, která symbolizuje tragické období a pietu vůči kolegům, kteří válku nepřežili.

V poválečné ročence Hlavsa vystupuje jako neformální mluvčí profesionální obce. Publikuje text *Quo vadis typografia?*, v němž předpokládá, že typografie budoucnosti naváže na avantgardu v potřebě experimentu a inovace.^{24/} V roce 1947 se Oldřich Hlavsa stal hlavním redaktorem Typografie spolu s Ladislavem Trefným, zkušeným předválečným editorem a odborným publicistou. V úvodníku Jaroslava Píšy, předsedy spolku Typografia, se odborná komunita hlásí k budovatelskému plánu „*ustřít nové svobodné socialistické budoucnosti*“.

Také Hlavsa vidí v socialismu, podobně jako předválečná avantgarda, mocnou inspiraci pro další směřování typografie, neboť „*sociální revoluce je i naší revolucí*“ a slibuje uplatnit „*dychtivost změn a tvůrčí zvědavost*“.^{25/}

22/ Oldřich Hlavsa, Od ornamentu k dnešnímu nazírání na tiskopis, Typografia, sv. I, 1940, č. 3, s. 73.

23/ Oldřich Hlavsa, Quo vadis typografia? Typografia, sv. IV, 1946, s. 48.

24/ Oldřich Hlavsa, Quo vadis typografia? Ibidem.

25/ Oldřich Hlavsa, I velice průbojná hnutí se využívají, Typografia, L, 1947, č. 3, s. 57.

AKTIVNÍ SOCIALISTICKÝ REALISMUS

Po únorovém puči Komunistické strany Československa Hlavsa předpokládal, že se otevírá „*doba tvůrčích experimentů*“. Inicioval anketu, v níž se táže osobností z redakce, ale i výtvarných umělců po kontinuitě či diskontinuitě s avantgardou.^{26/} Největší pozornost věnuje formulaci veřejného poslání typografie ve smyslu aktivního socialistického realismu, který „*odráží živou a pravou skutečnost a nevylučuje fantazii a tvořivost*“. Aktivní socialistický realismus znamenal pro Hlavsu kreativitu upřenou k budoucnosti.

V roce 1949 Hlavsa i Trefný dál zůstávají hlavními redaktory Typografie a chtějí ji orientovat „*zcela ve službách nového společenského úkolu přeměny lidovědemokratického zřízení v socialistické*“. V roce 1950 vrcholí na stránkách Typografie Hlavsova záchranářská editorská i publikační kampaň za kvalitu české typografie a polygrafie, která se propadá v režii socialistického řízení stále hlouběji, ačkoliv před válkou se řadila k předním evropským zemím.

Ve znárodněných tiskárnách došlo k absurdnímu normování práce, které se spolu s nedostatkem materiálu a zastaralých strojů podepsalo na totálním snížení kvality tisku a odchodu schopných tiskařů i sazečů z oboru. Normování postavilo polygrafii mezi technické obory a vyloučilo umělecký, racionalizaci se vzpírající, aspekt práce. Hlavsa jako publicista neúnavně kritizoval tento stav a hledal konstruktivní řešení. V letech 1949–1950 ještě neztrácel optimistickou víru v „*rychlý vzestup umělecké tvorby, v době nového a zdravého společenského řádu, podporujícího svobodnou tvůrčí činnost*“.^{27/}

Hlavsa jako publicista kritizoval také novou praxi odborného učňovského školství, které již nezajišťoval spolek Typografia, ale jednotlivé závody.^{28/} Nedostatek kvalifikovaných učitelů, preference politického školení pracujících na úkor jejich odbornosti způsobily kolaps odborného vzdělávání. Hlavsa v té době sám vedl několik kursů, ovšem za cenu obětí – musel si takový kurs napracovat.

Výsledkem nespokojenosti se stavem věcí byla též nová redakční rubrika S čím se denně setkáváme,^{29/} kde oba hlavní redaktori Hlavsa a Trefný kriticky rozebírají práce, které „*nemohou reprezentovat znárodněný průmysl*“ včetně příkladů politické propagandy.

Jak ukázaly další události, celý ročník Typografie 1950 byl svým kritickým tónem i autentickou snahou o kvalitu příliš odvážný. Oldřich Hlavsa i Ladislav Trefný byli zbaveni vedení redakce Typografie a v roce 1951 je nahradil politický kádr Jindřich Vávra, z jehož pera pocházejí úvodníky s nenávislnou antiimperialistickou rétorikou. Hlavsova idea aktivního socialistického realismu nepřežila srážku s politickou realitou doby. On sám jako publicista byl na stránkách Typografie umlčen až do roku 1954.

26/ O novou typografii, Typografia, LI, 1948, č. 3, nestr. Nová typografie jako termín avantgardy používala v evropském prostředí dvacátých a třicátých let, po válce se k tomuto termínu někteří představitelé avantgardy vrátili (např. Ladislav Sutnar).

27/ Oldřich Hlavsa, Zhodnocení ankety, Typografia, LI, 1948, č. 3, nestr.

28/ Vzdělávací kurzy byly do roku 1948 organizovány Spolkem Typografia a ve třicátých letech pak byla systematická organizace vzdělávání pořádána Učňovským odborem Svazu knihtiskařského v ČSR, do něhož byl O. Hlavsa rovněž zapojen.

29/ Re (O. Hlavsa, L. Trefný), S čím se denně setkáváme, Typografia, 1950, LIII, č. 2, nestr.

KULTURNÍ HUMANISMUS

V roce 1954 ve změněných redakčních podmínkách a mírném politickém uvolnění po Stalinově a Gottwaldově smrti je Hlavsovi editorsky svěřeno celé číslo Typografie, kde publikuje kurs o písmu, který prováděl pro své učně. Hlavsovou snahou je ukázat historická i moderní, jednoduchá, dobře čitelná písma s kvalitní kresbou. Více než polovina reprodukováných písem pocházela ze „západních“ písmolijen, které ochotně poskytly jejich vzorky. Je až výmluvné, že podobné spolupráce se nepodařilo dosáhnout s písmolijnyami sovětskými, které na Hlavsovo vyzvání nereagovaly. Závěrečné poděkování spolupracujícím tiskárnám zdůrazňuje, že „*ve víře v člověka, jeho kulturu je budoucnost*“.^{30/} Otevřený, tvořivý kulturní humanismus Hlavsu motivoval k aktivitě ve službách milovanému oboru v dalších letech.

Peripetie z raného období života a práce Oldřicha Hlavsy dokazují působení výborně organizovaných meziválečných profesionálních struktur a odborového hnutí v polygrafickém průmyslu, které dokázalo podchytit a v rámci osvěty a sociální solidarity získat učňovskou mládež. Tyto okolnosti formovaly sociálně a levicově orientovaného Hlavsu, charismatické autority učňovského dorostu, jemuž předával své nadšení pro obor typografie. Tento aspekt je spojen s rodným Náchodem, do něhož se nepřestával vracet po celý život,^{31/} a vyzařoval do jeho zejména publicistické, editorské a pedagogické činnosti třicátých až padesátých let.

SOUHRN

Náchodský rodák Oldřich Hlavsa (1909–1995), jeden z nejvýznamnějších českých a světových typografů 20. století, prožil důležitá formativní léta v Náchodě, zapojen do učňovské organizace Besídka Daniela Adama z Veleslavína jako její vedoucí. Tato zcela neznámá perioda, která vyústila ve vydání samostatných „náchodských“ čísel odborně – odborového časopisu Dorost knihtiskařský, vysvětluje jeho vyzrálou aktivitu publicistickou, editorskou i pedagogickou, která se rozvinula po příchodu do Prahy v roce 1937, zejména ve spolupráci s odborným časopisem Typografia.

Článek vznikl za finanční podpory Ministerstva kultury v rámci institucionálního financování dlouhodobého koncepčního rozvoje výzkumné organizace Umělecko-průmyslové museum v Praze (MK000023442).

30/ Oldřich Hlavsa, Sazečská abeceda, Typografia, LVII, 1954, č.1, s. 2–50. Tento materiál navazuje na Hlavsovův Sazečský seminář, uveřejněný v Typografii v roce 1950.

31/ Oldřich Hlavsa pro město Náchod upravoval různé publikace a turistické brožury. V Náchodě pobýval v chatě poblíž zámku a relaxace na zahradě patřila k jeho nejoblíbenějším činnostem.